

MAD-JNS

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi/Journal of Nationalism Studies

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 2, Ekim/October 2023, ss. 149-156.

ISSN: 2667-4459, E-ISSN: 2667-7911

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi>

DOI: 10.53425/madergisi.1325584

Kitap İncelemesi/Book Review

ALMANYA, RUSYA VE TÜRKİYE'DE ETNİSİTE REJİMLERİ VE MİLLİYET

Yazar: Şener AKTÜRK

Çevirmen: Volkan EKE

Yayına Hazırlayan: Cem Tüzün

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

ISBN: 978-605-399-376-6

Osman KEPENEK

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana-bilim Dalı, osmankepenek26@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6298-9390.

Geliş Tarihi: 10 Temmuz 2023; Kabul Tarihi: 14 Eylül 2023

Received: 10 July 2023; Accepted: 14 September 2023

Türkçe literatüre *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejim-leri ve Milliyet* ismiyle kazandırılan bu eserin orijinal ismi *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia and Turkey*'dir. Eser, Şener Aktürk'ün hazırlamış olduğu doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Aktürk, tezini her ne kadar Kaliforniya Berkeley Üniversitesinde hazırlamış olsa da sadece bu üniversitenin entelektüel iklimi ile sınırlı kalmamış, çalışmaya konu olan üç ülkedeki pek çok üniversitede alanında yetkin isimlerin katkısı ile eseri elimizdeki olgunluk seviyesine ulaştırmıştır. Uzun soluklu bir sürecin ardından nihayete eren çalışma ilk olarak 2012 yılında Cambridge Üniversitesi yayınları tarafından İngilizce olarak yayımlanmıştır. Kitabın ilk Türkçe baskısı ise 2015 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları Volkan Eke'nin çevirmenliğinde okuyucu ile buluşmuştur.

Aktürk, bu çalışmasıyla literatüre *etnisite rejimleri* adıyla yeni bir kavram kazandırmıştır. Etnisite rejimleri kavramı yazarın

seçmiş olduğu ülkelerdeki etnisite yönetim usullerini incelerken yapmış olduğu bir kategorilendirmedi. Çalışmasının temel iddiasını etnisite rejimlerindeki devamlılık ve değişimi açıklamak olarak açıklayan yazar, etnisite rejimlerini; tek-etnili, çok-etnili ve anti-etnik olarak üç başlık altında incelemiştir. Söz konusu iddianın ispat edilebilmesi içinse belirlenmiş olan üç ülkede hemen hemen aynı tarihsel aralıklar ele alınarak tüm ülkelere aynı sorular sorulmuştur. Bu soruları devletlerin neden etnisite politikalarını değiştirmeye ihtiyaç duyduğu, bu değişimin neden çok uzun yıllar boyunca gerçekleştirilemediği ve en nihayetinde hangi şartların hayata geçmesiyle birlikte söz konusu reformların gerçekleşebildiği şeklinde özetlemek mümkündür.

Bu temel sorulardan hareketle ülkelerin siyasal ve toplumsal yapılarına, etnisiteye yüklenen anlama ve ülkelerin kendi iç dinamikleri derinlemesine incelenerek cevaplar aranmıştır. Kitapta ele alınan Almanya, Rusya ve Türkiye'nin uyguladığı etnisite politikaları kendi içlerinde farklılıklar gösterse de yazara göre bu farklılıklar bir diğeri ile karşılaştırılmaz değildir. Yazar, Türkiye'de karşılaştırmalı siyaset alanının bu denli cılız kalmasının en önemli nedenlerinden birisinin Türkiye'nin olumlu veya olumsuz yönleri ile başka hiçbir ülke ile karşılaştırılmaz olduğu düşüncesinden kaynaklandığını savunmaktadır. Bu önyargı sebebiyle ülkemizde karşılaştırmalı siyaset çok dar bir alana hapsolmaktan kurtulamamıştır. Aktürk, bu eseriyle milliyetçilik ve etnik çalışmalar alanına katkı sunmanın dışında aynı zamanda Türkiye'deki karşılaştırmalı siyaset çalışmalarına da bir ufuk çizgisi tayin etmeyi amaçlamaktadır.

Etnisite politikalarındaki devamlılık ve değişim Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) dâhili pasaportlarda yer alan etnisite maddesi üzerinden, Almanya'da etnik olarak Alman olmayanların vatandaşlığa kabul edilmemeleri üzerinden ve Türkiye'de ise azınlıklara tanınan haklar üzerinden ele alınmıştır. Üç ülkenin de bünyelerinde barındırdıkları etnisiteleri yönetmek için uyguladıkları politikalar yüzyıllar öncesine dayanan ve çoğu kanunlarla düzenlenmiş bir dizi uygulama ile gerçekleşmiştir. Eserde ele alınan devletlerin etnisite siyasalarının temelleri Almanya'da 1913'teki vatandaşlık yasasına, Rusya'da 1932'de yürürlüğe giren dâhili pasaportlardaki etnisite maddesine, Türkiye'de ise cumhuriyetin kurulması ile birlikte (1923) resmi ideoloji söylemi olarak

ortaya çıkan azınlıkların yok sayılması siyasetine bağlıydı. Bu uygulamaların değişmesinin gündeme getirilmesi ise ancak ülkelerdeki karşıt seçkinlerin iktidara gelmeleri ile mümkün olmuştur. Karşıt seçkinlerin iktidara gelmeleri etnisite politikalarının değişimindeki ön şart olmakla birlikte yeterli değildir. Örneğin, Türkiye'de 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) yazara göre karşıt seçkin iktidara bir örnektir. Ancak DP'nin etnisite ve ulus üzerine herhangi bir yeni söylemde bulunmadığı bilinmektedir. Yazar bu durumu DP'nin böyle bir ufkunun olmayışı ile açıklamaktadır. Yazarın bu tespitine kısmen katılmakla birlikte kitaptaki diğer örneklerde değinilen iktidarların aynı zamanda muktedir olmaları zarureti, Türkiye'nin o dönemdeki siyasî atmosferi, ordu başta olmak üzere DP iktidarı üzerindeki baskı unsurları ve etnisite tartışmalarının dünya siyasetinde henüz belirli bir seviyeye ulaşmamış olması da bu kısımda ele alınması ve üzerinde durulması gereken maddeler olarak sıralanabilirdi.

İktidar olmanın ön şart olduğu ancak etnisite politikalarını değiştirmede kendi başına yeterli olmadığı iddiası kitaptaki her örnekte ayrı ayrı ispatlanmış ve ileri sürülen tez bu anlamıyla doğrulanmıştır. Etnisite rejiminin değiştirilmesi noktasında SSCB'de 1950'lerde atılmaya başlanan adımlar ancak 1997'de Boris Yeltsin'in iktidarını sağlamlaştırması ile mümkün olabilmektedir. Yine Almanya'da Sosyal Demokrat Parti'nin başını çektiği koalisyon hükümeti vatandaşlık kanununu esnetmek ve göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilebilmelerini kolaylaştırmak için adımlar atsa da uzun yıllar boyunca başarılı olamamış, ilgili düzenlemeler 1999 yılında hayata geçirilebilmiştir. Türkiye'de ise azınlıklara yönelik eğitim ve basın yayın özgürlüğü başta olmak üzere verilen hakların hayata geçirilmesi Ak Parti'nin büyük bir meclis çoğunluğuyla tek başına iktidara gelmesi sonrasında olmuştur. Almanya ve Rusya'daki süreçlere benzer bir şekilde Türkiye'de de bu tartışmalar 1990'lı yıllarda gündeme gelmiş, bazı partilerin ve koalisyon hükümetlerin programlarında yer almasına rağmen hayata geçirilememiştir. Etnisite politikalarındaki değişimin neden bu denli zor bir süreç sonunda gerçekleşebildiği sorusu ise üç ülkede de benzerlik göstermektedir. Bu politikaların değişimi ancak karşıt bir seçkinler grubunun iktidara gelmesi ile mümkün olabildiği için değişimin çok kısa bir sürede gerçekleşmesi toplumsal uzlaşma açısından tehlikeli görülmüştür. Bu sebeple söz konusu politika değişiklikleri

hükümetlerin gündemine alınmadan ve liderler tarafından dile getirilmeden önce ülkelerin kamuoylarında konuşulup tartışılmış, alanındaki uzman kişilerce çok boyutlu değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu kamuoyu oluşturma sürecinin arkasından uygun bir siyasî ve toplumsal zeminin olduğu kanaatine varıldığında konunun politika yapıcılar tarafından ele alınma aşaması başlatılmıştır. Bu noktada Türkiye'deki etnisite politikalarının değişimi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilen ve *çözüm süreci* olarak adlandırılan sürecin öncesinde ve esnasında kamuoyunda yaşanan hararetli tartışmaların varlığı bu örneği desteklemektedir.

Yazar, bu çalışmasında örnek model olarak incelediği üç ülkeye de aynı soruları sorarak aldığı farklı cevaplar üzerinden bir değerlendirmede bulunmuş ve buna göre de ülkelerin etnisite rejimlerini sınıflandırmıştır. Buna göre siyasal anlamdaki varlığını ulus üzerinden inşa eden Almanya, bu yönüyle imparatorluk bakiyeleri olan Rusya ve Türkiye'den ayrılmaktadır. Almanya'nın 1910'lardan 2000'li yıllara kadar izlediği politika tek-etnili bir etnisite rejimini yansıtmaktadır. Rusya'nın etnisite politikası ise büyük oranda Sosyalist düşünceden etkilenmiş ve SSCB bünyesinde yaşayan bütün halkların kimlikleri tanınmıştır. Henüz milletleşme sürecini tamamlayamayan ya da kendisini farklı bir etnisite olarak görmeyen (primordiyal) unsurlar bile etnik kimlik olarak tanımlanarak kendilerine has müstakil bir konuma tabi tutulmuşlardır. Bu anlamıyla Sovyetler, tam bir pozitif ayrımcılık imparatorluğu olarak isimlendirilerek çok-etnili rejimin tipik bir örneğini oluşturmuştur.

Kuruluş itibari ile halkların asimilasyonuna karşı bir düşünce ortaya koyan Sovyetler bütün halkların kendi isteği ile Sovyet ulusunun bir parçası olacağı ilkesi ile hareket etmiş ve bu sebeple de ulus kavramına etnik değil siyasî bir anlam yüklemiştir. Bu süreçte ise bünyesinde barındırdığı iki yüz farklı etnik unsurun kontrol edilebilmesi adına her etnisiteyi kayıt altına almayı ve onlara belli pozitif ayrımcılıklar uygulamayı uygun görmüştür. Ancak Rusların haricindeki diğer etnik unsurlar tek tip Sovyet insanı ya da ulusu olma konusunda hiç de istekli olmamışlardır. Bu sebeple Stalin'in ölümden sonra iktidara gelen tüm liderler devletin etnisite politikasını değiştirmek için uğraşmışlardır. 1997'de kimliklerdeki etnisite ifadesinin kaldırılması ile Rusya çok-etnili bir etnisite rejiminden anti-etnik bir rejime geçiş yapmıştır.

Türkiye'de ise kuruluş itibariyle anti-etnik bir rejim politikası güdüldürken Ak Parti iktidarı ile birlikte (özellikle 2004 ve sonrası) azınlıkların tanınması neticesinde çok-etnili bir siyasete geçiş yapıldığını söylemek mümkündür. Almanya ve Rusya'da iktidarların tam anlamıyla muktedir olmaları ile doğrudan alakalı olan rejim değişikliği sürecine Türkiye'de ek olarak PKK terör örgütü de eklenmelidir. Nitekim Türk hükümetlerinin yapmak istedikleri politika değişikliklerinin bazılarının daha önce terör örgütü tarafından dile getirilmesi terör örgütüne propaganda malzemesi vermemek adına yavaşlatılmıştır.

Kitaptaki diğer iki örnekle Türkiye arasındaki farka baktığımızda karşımıza çıkan en önemli husus etnisite politikalarındaki değişimin ülkelerdeki etnisiteler açısından ele alınmasıdır. Almanya ve Rusya'daki etnisite politikalarındaki değişim etnisiteleri asimile etme üzerine kurgulanmışken, Türkiye'de tam tersine etnisitelerin varlığı kabul edilmiş ve hakları tanınmıştır. Alman Yeşiller Partisi *azınlık haklarını kendi iyilikleri için* istediklerini söyleyerek göçmenlerin ve etnik olarak Alman olmayan tüm unsurların *eritme potası* içinde *Almanlaşacakları* noktasında sosyal demokratlarla fikir birliğine varmışlardır. Alman vatandaşlık kanununun bir asimilasyon politikası olarak kullanıldığını en yüksek perdeden dile getiren dönemin Almanya İçişleri Bakanı Otto Schily'nin *en iyi entegrasyon şekli asimilasyondur* sözleri aslında liberal bir değişim olarak görünen vatandaşlık politikalarının esnetilmesinin altındaki temel gayeyi ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde Rusya Federasyonunda yaşayan etnik unsurların da varlıklarını devam ettirebilmeleri için etnisitelerinin yazılı olduğu bir kimlik talep ettikleri göz önünde bulundurulduğunda burada da bir asimilasyon politikasının varlığının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada özellikle Tataristan ve Başkurdistan devlet başkanları Rusya'nın bu politikasının tek sebebini azınlıkların millî kimliklerini yok etme olarak açıklamaları dikkate şayandır. Yazarın bu iki ülkenin etnisite politikalarındaki değişim üzerinden dile getirdiği iddia ise asimilasyona uğrayan etnik kimliklerin bir süre sonra yerini ulusal bir kimliğe bırakmasıdır. Bu sayede hem Rusya Federasyonu hem de Almanya etnik ayrılıkçı unsurlardan ya da göçmenlerden temizlenerek ana ulusun parçası olan eşit vatandaşlara kavuşacaklardır. Tam da bu noktada ülkelerin neden etnisite politikalarında bir değişime ihtiyaç duyduğu sorusunun cevabı yatmaktadır. Almanya, Rusya ve Türkiye örneğine

baktığımızda her ülkenin kendi iç dinamiklerindeki farklılıklarla birlikte üç ülkenin de bu konuyu bir millî güvenlik meselesi olarak ele aldıkları görülmektedir. Almanya’da göçmenler üzerinden oluşturulan ve Alman etnik unsurundan vatandaşlık temelinde ayrılarak oluşan bir karşıt öteki Almanya’da büyüyen bir problem olarak kabul edilmiş ve bu unsurlara vatandaşlık verilerek bir asimilasyon süreci başlatılmıştır. Rusya’da uzun yıllar boyunca etnik olarak Rus olmayan unsurların pozitif ayrımcılığa tabi tutulmaları Ruslar tarafından daha fazla devam ettirilmek istenmemiştir. Ayrıca devlet eliyle desteklenen etnik kimlikler de Rus devletinin karşısında problem teşkil etmeye başladığından etnik unsurların görmezden gelinerek ve yok sayılarak zaman içerisinde eritilmesi ve Rus ulusunun bir parçası yapılması uygun görülmüştür. Türkiye’de ise bir kuruluş ideolojisi olarak etnik unsurlar yok sayılmış, devletin bu politikasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı varsayılan terör örgütü eliyle etnik unsurlar ve devlet arasındaki uçurum giderek artmıştır. 2002 yılından itibaren kademeli olarak hayata geçirilen bazı politikalar sayesinde ise devletin varlığını tehdit eden terör örgütünün etkisi azaltılarak tüm azınlık unsurlarıyla devleti barıştırmak temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Başbakan Erdoğan’ın kamuoyunda *Dersim Hadiseleri* olarak bilinen tarihî olaylar sebebiyle ülkede yaşayan belli bir etnik unsurdan devlet adına özür dilemesi ve azınlıklara yönelik başlatılan reformlar hatırlatılmıştır. Yazarın kendine ait olan etnisite rejimleri kavramında yer alan üç sınıflandırma ele alındığında bugün itibariyle Almanya, Rusya ve Türkiye’de tam anlamıyla net bir etnisite rejiminden bahsetmek mümkün olmayıp, bu ülkeler için melez etnisite rejimi ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır. Örneğin Türkiye, anti-etnik bir politikadan çok-etnili bir politikaya doğru geçiş yaparak Kürtçe ve Arapça yayın yapan kanallar kursa da anti-etnik rejim siyasetinin geri kalan bütün özelliklerini muhafaza etmeye devam etmektedir.

Daha önce ifade edildiği üzere kitapta üç ülke etnisite politikaları açısından karşılaştırmalı siyaset çerçevesinde incelenmiştir. Kitabın özünü oluşturan doktora tezi 2011 yılında tamamlanmasına rağmen, çalışmanın Rusya kısmında 2000 yılında göreve gelen Putin yönetiminin uygulamış olduğu devamlılık ve değişimlerden sadece birkaç sayfada bahsedilmiştir. Türkiye ve Almanya’da 2000’li yıllarla birlikte hükümetlerin etnisite politikalarında yaşanan değişim yeniden devamlılık çizgisine doğru evirilse de Putin

Rusya'sında belli politika değişikliklerinin uygulamaya konulduğu bilinmektedir. Bu sebeple eserin bu kısmında Putin'in etnisite siyasetinden daha derinlemesine bahsedilmemesi Rusya başlığının ve bütünsel olarak baktığımızda ise kitabın eksik kalan bir noktası olarak ifade edilebilir.

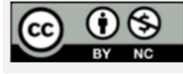
İngilizce baskısı *Joseph Rothschild En İyi Milliyetçilik ve Etnik Çalışmalar Ödülüne* layık görülen eser hakkında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Rusya ve Türkiye'de saygın dergiler tarafından değerlendirilme ve inceleme yazıları kaleme alınmıştır. Eseri muadillerinin bir adım ötesine taşıyan en önemli farklılığı yazarın kitapta ele alınan üç ülkede de çalışmalarını sürdürmüş olmasıdır. Yazar, bu ülkelerde sadece bir süre bulunup yüzeysel röportajlar yapmamış, aynı zamanda bu ülkelerdeki prestijli üniversitelerde tezinin belli aşamalarını sunarak alanında yetkin akademisyenlerin eleştiri ve katkılarını eserine yansıtma imkânı bulmuştur. Yazarın, Türkçenin yanında ana kaynaklardan İngilizceye çeviri yapabilecek derecede İngilizce, Rusça ve Almanca bilmesi de eserin kalitesinin artmasında büyük bir paya sahip olduğu izlenimi vermektedir. Eserin İngilizceden Türkçeye çevrilmesi noktasında da gözle görülür ve okuyucuyu rahatsız edecek derecede bir olumsuzluğun yer almaması, birkaç yazım yanlışı dışında son derece anlaşılabilir, sade ve akıcı bir dil kullanılarak eserin Türkçeye kazandırılması da yayınevinin ve çevirmenin takdir edilmesini gerekli kılmaktadır.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.
